

УДК 811.161.2'373:27-534.3

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗУ СВЯТОГО У МОЛИТВІ

Гаврилашук О.

Черновецкий национальный университет им. Ю. Федьковича, г. Черновцы, Украина
E-mail: lesia.orchii@mail.ru

У статті представлений аналіз звертань до святих у сакральних текстах. Дослідження здійснене на матеріалі україномовних молитов (православних та греко-католицьких) і розкриває образ святого і святої, віддзеркалений у звертаннях до нього. Аналіз виконаний з урахуванням гендерних та вікових особливостей святих.

Ключові слова: молитва, сакральний текст, святі, номінація адресата мовлення, гендерні особливості.

Постановка проблеми. Мовні особливості сакральних текстів в українському мовознавстві часто представлені роботами, предметом дослідження яких є номінації адресата мовлення [1], [2], [3], [4].

У своїх попередніх дослідженнях [5], [6] ми подали аналіз номінацій адресата мовлення святого-чоловіка та святої-жінки у молитві із вказівками на розряди святих (апостол, архистратиг, великомученик, великомучениця, мученик, мучениця, преподобний та ін.) згідно із канонізацією певного святого церквою.

Метою цієї роботи є аналіз лексико-семантичних особливостей вираження образів святого-чоловіка і святої-жінки через аналіз номінацій адресата мовлення. Матеріалом дослідження є україномовні (православні та греко-католицькі) акафістики та молитовник.

Відповідно до семантичного навантаження звертань у молитвах до святих можна виокремити лексико-семантичні групи номінацій адресата мовлення. За основу поділу на групи беремо класифікацію М. Скаба, яка враховує значення лексем з огляду на їх функціонування у ролі номінацій адресата мовлення [7, с. 36-72]. При поділі на групи використовуємо тільки загальні назви, які виокремлюємо як ключове слово із багатокomпонентних звертань.

Лексико-семантичні групи номінації адресата мовлення у молитвах до святого-чоловіка.

Загальна назва особи, що містить сему 'земна істота' ('людина') *О священна главо, ангеле земний і людино небесна, преподобний і благоносний отче наш Феодосію [...]* (Акаф. 2007, т. II, с. 324).

Назва особи за її стосунками з іншими особами виражена семою 'особа, приємна для когось' ('угодник'): *Тоже Угодниче Божий, ублажай Христа Господа, щоб через твоє заступництво дарував здоров'я тілу моєму і душі моїй спасення. Амінь* (Акаф. 2000, с. 213).

Назви осіб за родом діяльності семантично представлені так: 'продовжувач вчення' ('апостол', 'послідовник', 'учень'): *Первозванный апостол Бога і Спа*

нашого Ісуса Христа, Церкви **послідовнику** верховний, вселхвальний Андрію, славимо і величаємо апостольські труди твої [...] (Акаф. 2007, т. II, с. 217); ‘духовний сан’ („отець”, „святитель”): *О великий угоднику Христів, **святителю отче** Макарію, в житті твоєму вірних твоїх любов’ю, більшою за смерть [...]* (Акаф. 2007, т. I, с. 281); ‘особа, що лікує’ („цілитель”): *О преславний **цілителю**, великомучениче Пантелеїмоне!* (Акаф. 2000, с. 213); ‘особа, що повчає’ („учитель”, „наставник”): *О добрий пастирю і **наставнику**, приснозгадуваний ченців руських першоначальнику, преподобний і богоносний отче наш Антонію!* (Акаф. 2007, т. II, с. 307); ‘провідник’ („пастир”): *О добрий **пастирю** і наставнику, приснозгадуваний ченців руських першоначальнику [...]* (Акаф. 2007, т. II, с. 307); ‘особа, що стоїть на чолі кого-, чогонебудь’ („глава”): *О священна **главо**, преподобний і богоносний отче наш Сергію [...]* (Акаф. 2007, т. II, с. 412); ‘особа, що започатковує щось’ („першоначальник”): *О добрий пастирю і наставнику, приснозгадуваний ченців руських **першоначальнику**, преподобний і богоносний отче наш Антонію!* (Акаф. 2007, т. II, с. 307); ‘виконавець священних дій, обрядів’ („молитвеник”, „молільник”): [...] *скорий помічнице і **молільниче** за всіх, хто до тебе прибігає!* (Акаф. 2000, с. 306); ‘поширювач вчення’ („просвітитель”, „проповідник”): *Хрестителю Христовий, покаяння **проповідниче**, не відвернися від мене [...]* (Акаф. 2000, с. 136).

Найменування осіб за суспільним та майновим статусом представлено семою ‘носій титулу’ („князь”): [...] *рівноапостольний **княже** Володимире! Ти відкинув зловір’я [...]* (Акаф. 2007, т. I, с. 208).

Назви осіб за особливостями поведінки мають таке семантичне наповнення: ‘особа, що зазнає мук’ („великомученик”, „мученик”, „страстотерпець”, „священномученик”): *О святий угодниче Божий, **священномучениче** Кипріяне [...]* (Акаф. 2000, с. 306); ‘особа, що допомагає’ („помічник”, „слуга”): [...] *преподобний і богоносний отче наш Феодосію, прекрасний **слуга** Пресвятої Богородиці [...]* (Акаф. 2007, т. I, с. 324); ‘охоронець’ („заступник”, „захисник”, „поборник”, „прогонитель”): *О преславний угоднику Христів Іоанне воїне, хоробрий у битвах, ворогів **прогонителю** і покривджених **заступнику**, всіх православних християн великий **захиснику** і угоднику Христів [...]* (Акаф. 2007, т. III, с. 234); ‘особа, що бореться’ („воїн”): *О великий **поборнику**, Іоанне воїне, не забудь нас, грішних [...]* (Акаф. 2007, т. III, с. 234).

Назва за особистими та набутими якостями. Цю лексико-семантичну групу представляють такі значеннєві одиниці: ‘особа, що творить чудеса’ („чудотворець”): *Охорони, **чудотворцю** святий, благосильними твоїми молитвами обитель твою, і всю Україну нашу [...]* (Акаф. 2007, т. II, с. 307); ‘особа, що передбачає, віщує’ („пророк”): *Так, о Христовий Хрестителю, чесний Предтече, **Пророче** останній і перший у благодаті мучениче [...]* (Акаф. 2000, с. 136); ‘красномовна особа’ („золотоуст”): [...] ***золотоусте** слов’янський, почуй нас грішних, що молимося до тебе [...]* (Акаф. 2007, т. III, с. 204); ‘який уславив себе’ („преславний”): *Укріпи своїми молитвами, **преславний**, владу нашу, яка у великому і важкому подвизі трудиться [...]* (Акаф. 2007, т. II, с. 182-183); ‘який має певну якість, характеристику’ („благосердний”, „всечесний”, „хоробрий”): *Благай, **благосердний**, Чоловіколюбця Бога, щоб Він продовжив на нас велику милість Свою [...]* (Акаф. 2007, т. I, с. 208); ‘який

набув характеристику' („богообраний”, „богопрославлений”, „наречений”): [...] *богообраний і богопрославлений, рівноапостольний княже Володимире!* (Акаф. 2007, т. I, с. 208).

Лексико-семантичні групи номінації адресата мовлення у молитвах до кількох святих-чоловіків.

Загальна назва, виражена семою ‘дві особи’ („двоїця”): *О двоїце священна, братіє прекрасна, мужні страстотерпці Борисе і Глібе* (Акаф. 2007, т. II, с. 271).

Назви осіб за їх стосунками з іншими особами представлені семами: ‘прихильник когось’ („ревнителі”, „друзі”): *О всеблаженні і преподобні Іове і Феодосію, православної віри великі ревнителі* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326); ‘товариство одноподумців’ („братія”): *О двоїце священна, братіє прекрасна, мужні страстотерпці Борисе і Глібе* [...] (Акаф. 2007, т. II, с. 271); ‘особа, приємна для когось’ („угодники”): [...] *земні ангели, ближні друзі Христові і угодники Божі* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326).

Назви осіб за родом діяльності семантично виражені так: ‘продовжувач вчення’ („апостоли”): *О преславні апостоли Петре і Павле* [...] (Акаф. 2007, т. II, с. 202); ‘духовний сан’ („отці”): *Вознесіть молитву, преподобні отці, і хворих ціліть, малодушних підтримайте* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326); ‘особа, що трактує віросповідання’ („сповідники”): *О святі мученики і сповідники Христові Гурію, Самоне і Авіве!* (Акаф. 2007, т. II, с. 353); ‘особа, що повчає’ („вчителі”, „наставники”): [...] *наставники чистоти і цнотливості, невтомні подвижники* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326); ‘провідник’ („пастирі”): *Молимо вас, пастирі наші, охороніть нас молитвами вашими* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326); ‘поширювач вчення’ („світільники”): *О пресвітлі світильники Церкви Христової, Василю, Григорію і Іоанне* [...] (Акаф. 2007, т. II, с. 234).

Назви осіб за особливостями поведінки містять такі значеннєві компоненти: ‘особа, що зазнає мук’ („мученики”, „страстотерпці”): *Молимо вас, христолобиві страстотерпці, виблагайте у великодаровитого владики всім нам відпущення гріхів наших* [...] (Акаф. 2007, т. II, с. 271); ‘особа, що робить самопожертви’ („подвижники”): [...] *наставники чистоти і цнотливості, невтомні подвижники, віри православної поборники* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326); ‘охоронець’ („заступники”, „охоронителі”, „поборники”, „ангели”, „стіна”): [...] *земні ангели, ближні друзі Христові і угодники Божі* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326).

Назви за особистими та набутими якостями виражені такими семами: ‘об’єкт захоплення, похвали’ („слава”, „окраса”): [...] *обителі вашої славо і окрасо* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 326).

Лексико-семантичні групи номінації адресата мовлення у молитвах до святої-жінки.

Назви осіб за ознаками віку і статі представлені семою ‘молода неодружена особа жіночої статі’ („діва”, „дівиця”, „невіста”): *Моли Господа, чиста дівице, моли Милосердного, свята мученице, моли Жениха твого, непорочна Христова невісто* (МЛ, с. 181).

Назви осіб за спорідненістю та свояцтвом представлені семою ‘жінка, що має дітей’ („мати”): *О святі достохвальні мучениці Віро, Надіє і Любове і мужніх дочок мудра мати Софіє* [...] (Акаф. 2007, т. II, с. 342).

Назви осіб за їх стосунками з іншими особами виражені семами: ‘близька людина’ („мати”): *О свята всеблаженна мати Ксеніє!* (МЛ, с. 249); ‘особа, приємна для когось’ („першоугодниця”, „угодниця”): [...] *першоугодниче* руська, тепла за нас перед Богом заступнице [...] (Акаф. 2007, т. I, с. 224).

Назви осіб за родом діяльності представлені семами: ‘виконавець священних дій, обрядів’ („молитовниця”): [...] *тепла за нас перед Богом заступнице і молитовниче* [...] (Акаф. 2007, т. I, с. 224); ‘поширювач вчення’ („последовниця”): [...] *заповідей Господніх последовниче, що сподобилася прийти до пристановища вічного* [...] (МЛ, с. 180).

Найменування осіб за суспільним та майновим статусом представлені семою ‘носій титулу’ („княгиня”): *О свята рівноапостольна княгине Ольго* [...] (Акаф. 2007, т. I, с. 224).

Назви осіб за віросповіданням виражені семою ‘сповідувач християнства’ („раба”): *О вибрана серед жінок та вірна рабо Христова!* (МЛ, с. 183).

Назви осіб за особливостями поведінки представляють наступні семи: ‘особа, що зазнає мук’ („великомучениця”, „мучениця”, „страстотерпниця”): *Молимо тебе, свята мученице, будь нашою заступницею перед Христом Богом, блаженною турботою Якого ти звеселяєш* (МЛ, с. 180); ‘особа, що допомагає’ („покровителька”): *О свята та преблаженна мученице Христова Параскево, [...] ідолського обману покровителько* [...] (МЛ, с. 180); ‘охоронець’ („поборниця”, „заступниця”): [...] *першоугодниче руська, тепла за нас перед Богом заступнице і молитовниче* (Акаф. 2007, т. I, с. 224).

Назви за особистими та набутими якостями мають такий набір сем: ‘покірлива людина’ („агниця”): *О свята мученице Тетяно, невісто найсолодишого Жениха твого Христа! Агнице Агнця Божественного!* (Акаф. 2007, т. III, с. 292); ‘об’єкт захоплення, похвали’ („краса”, „подив”, „похвала”, „слава”): *Преподобна Анастасіє, дівствениць похвало і мучениць славо!* (МЛ, с. 202); ‘особа, що є втіленням чогось’ („дзеркало”, „образ”): *О свята та преблаженна мученице Христова Параскево, дівоча красо, мучеників похвало, чистоти образе, доблесті дзеркало* [...] (МЛ, с. 179); ‘перший етап канонізації святого’ („благоблаженна”): *Чистоту дівства полюбивши і обручника на добро наставивши, безліч багатства витратила ти, благоблаженна, і воздвигала обитель для життя іноків* (МЛ, с. 234); ‘який багато страждає’ („багатостраждальна”): *Тому і нині вітаємо тебе, багатостраждальна, і, дивлячись на святую ікону твою, з розчуленістю звиваємо до тебе: всесечна Параскево* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 280); ‘який долучений кимось до когось’ („приєднана”): [...] *запашне тіло ти одягнула стражданнями як царськими ризами, до соборів небесних приєднана, торжествуєш нині у славі вічній* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 292); ‘який обраний з-поміж інших’ („вибрана”): *О вибрана серед жінок та вірна рабо Христова! Допоможи нам, щоб ми не загинули в пристрастях та по хотях наших* [...] (МЛ, с. 183).

Персоніфіковані назви осіб представлені семою ‘звертання до дівчини, жінки’ („голубка”): *Голубко цнотливості, запашне тіло ти одягнула стражданнями як царськими ризами* [...] (Акаф. 2007, т. III, с. 292).

Лексико-семантичні групи номінації адресата мовлення у молитвах до кількох святих-жінок.

Назви осіб за особливостями поведінки виражені семою ‘особа, що зазнає мук’ („мучениці”): *Молить же за нас, святі мучениці, Господа нашого Ісуса Христа* [...] (Акаф. 2007, т. II, с. 342).

Проведений нами аналіз дає змогу твердити, що звертання до святих-чоловіків та жінок переважно належать до лексико-семантичних груп номінацій адресата мовлення, які відображають стереотипні уявлення про роль чоловіка та жінки у суспільстві. Типовим є називання святого-чоловіка найменуванням за родом діяльності, що вказує на прагнення особи чоловічої статі утвердитися у суспільстві, у той час як практична відсутність таких звертань до святої-жінки свідчить про те, що традиційно жінка не брала участі у суспільному житті. Номінації, що належать до групи назв осіб за їх стосунками з іншими особами, характеризують святого-чоловіка як сподвижника, однодумця, тоді як ця група звертань до святих-жінок вказує на більшу духовну близькість, що є характерним прикладом важливості емоційного аспекту у спілкуванні жінок. Номінації адресата-жінки представляють себе у таких лексико-семантичних групах, які відсутні при звертанні до святих-чоловіків: назви осіб, що вказують на вік і стать адресата та назви осіб за спорідненістю і свояцтвом, що вважаємо показником традиційних вимог соціуму до жінки. Цікаво, що номінації адресата мовлення, які характеризують святу-жінку за особливостями поведінки часто представлені словами із переносним значенням.

Висновки і перспектива. Приналежність номінацій адресата мовлення до виокремлених нами лексико-семантичних груп вказує на гендерні розбіжності у представленні образів святого-чоловіка і святої-жінки через звертання до них у молитвах. Номінації адресата мовлення відображають позитивні моральні якості як святих-чоловіків, так і святих-жінок, що зумовлено вимогами християнської релігії. Проте кожна група є відображенням суспільного уявлення про роль чоловіка та жінки у соціумі.

Список літератури

1. Скаб М. Особливості виявлення апеляції в сакральних текстах // Скаб М. С. ; Біблія і культура : зб. наукових статей : вип. 1 / за ред. А.Є. Няму. – Чернівці : Рута, 2000. – С. 221-224. – ISBN 966-568-255-5.
2. Лук'янчук С. В. Епітет у конфесійному стилі сучасної української мови (функціонально-семантичний аспект) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Лук'янчук Світлана Василівна ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2008. – 22 с.
3. Makuchowska M. O języku modlitwy / Makuchowska M. ; Czterechsetlecie unii brzeskiej. Zagadnienia języka religijnego / pod. red. Z. Leszczyński. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998. – S. 157-167.
4. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки. Збірник науково-дидактичних праць / Бабич Н. Д. – Чернівці : Видавничий дім „Букрек”, 2009. – 216 с. – ISBN 978-966-399-179-5.

5. Гаврилащук О. Лексико-семантичне вираження образу святого у сакральному тексті (на матеріалі молитов) // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2010. Вип. 506-508 : Слов'янська філологія. – С. 97-104.
6. Гаврилащук О. Лексико-семантичне вираження образу святої-жінки у сакральному тексті (на матеріалі молитов) // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2010. Вип. 509-511 : Слов'янська філологія. – С. (у друці).
7. Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові : навч. посібник / Скаб М. С. – Чернівці : Рута, 2003. – 80 с. – ISBN 966-568-594-5.

Умовні позначення назв джерел та словників

Акаф. 2000 – Акафісник – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ „Свічадо”, 2000. – 340 с. – ISBN 966-561-197-6.

Акаф. 2007 – Акафістник : у 3 т. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2007. – Т. 1. – 2007. – 336 с. ; Т. 2. – 2007. – 416 с. ; Т. 3. – 2007. – 368 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2009. – 1736 с. : іл. – ISBN 966-569-013-2.

ЖС – Життя святих (вибрані) українською мовою, викладені за повчанням Четїх-Міней св. Димитрія Ростовського : у 7 т. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2006-2008. – Т. 1 : Січень – лютий. – 2006. – 712 с. ; Т. 2 : Березень – квітень. – 2007. – 704 с. ; Т. 3 : Травень – червень. – 2007. – 848 с. ; Т. 4 : Липень – серпень. – 2007. – 816 с. ; Т. 5 : Вересень – жовтень. – 2008. – 768 с. ; Т. 6 : Листопад – грудень. – 2008. – 640 с. ; Т. 7 : Грудень. – 2008. – 662 с.

КСАТ – Живов В. М. Святость: Краткий словарь агиографических терминов. – М., 1994.

МЛ – Молитовник-лікувальник. До якого святого і при яких випадках-хворобах слід молитися. – Львів : Золота струя, 2009. – 326 с.

ССУ – Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. у двох томах. – К. : Наук. думка, 1977-1978. – Т. 1. – 1977. – 634 с. ; Т. 2 – 1978. – 594 с.

Гаврилащук О. Лексико-семантическое представление образа святого в сакральном тексте (на материале молитв) / О. Гаврилащук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2010. – Т. 23 (62), № 3. – С. 161-167.

В данной статье проанализировано обращения к святым в сакральных текстах. Исследование выполнено на материале украиноязычных молитв (православных и греко-католических) и раскрывает образ святого и святой, отображенный в обращениях к нему. Анализ исполнен с учетом гендерных и возрастных особенностей святых.

Ключевые слова: молитва, сакральный текст, святые, номинация адресата речи, гендерные особенности.

Gavrylashchuk O. Gender aspect of lexical-semantic expression of type of the saint in the prayers
/ **O. Gavrylashchuk** // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2010. – Vol. 23 (62), No 3. – P. 161-167.

In this article is presenting an analysis of the forms of address to the Saints in the sacramental on the basis of the Ukrainian prayers (Ortodox and Greek-Catholic). This research is showed a type of the Saint, which is represented in the forms of address to their. This analysis is executed on the basis of the gender and age peculiarities of the Saints.

Key words: player, sacramental text, Saints, name of addressee of the speech, gender peculiarities.

Поступила в редакцию 01.09.2010 г.